

Makt och demokrati

Eleven som samhällsbyggare

Skolan måste se varje elevs potential och våga utmana eleven. Men för att kunna möta varandras verkligheter krävs respekt och ett genuint intresse. Vi är olika men ändå jämlika. Jag tror att alla vill och kan utvecklas. Men för att åstadkomma det är delaktighet i planering och genomförande en viktig framgångsfaktor. Elevernas berättelser och behov blir utgångspunkten för att skapa motivation att ta makten över sitt eget lärande. Det är demokrati i praktiken. Jag tror att de förutsättningar lärare skapar i samspel med elever är av stor betydelse och kan påverka elevers utveckling inom skolan, både kunskapsmässigt och emotionellt. Vi måste prata om hur vi ska hantera pedagogens maktövertag i interaktion med elever.

Vad gör vi och hur? Hur kan ett kreativt förhållningssätt ge större möjligheter för demokratin att växa? Det är två frågeställningar som är värda att reflektera över.

Jag hoppas att dagen i Hammarkullen ska inspirera till diskussion i din verksamhet och kanske också ge en tankevända som får dig att tänka om och pröva nytt.

Läroplanen, Lgr11, är ramverket för arbetet. Engagemang, förståelse och målmedvetet arbete är viktiga faktorer för resultatet.

Projektet KLIV 3.0 – Kultur och Lärande i Vardagen bygger på en grundläggande tro på att lärande genom kultur och samverkan mellan kulturliv och skola kan öka elevers lärande. Projektet genomförs som en arbetsprocess och finansieras av Västra Götalands Kulturnämnd.

Stort tack till Emmaskolan och Göteborgs universitet för gott samarbete.

Pia Wretlind
projektledare KLIV 3.0

Medborgarna skapas i klassrummet

Utan verklighetsförankring går det inte att förbereda blivande lärare på den verklighet de kommer att möta.

Lasse Fryk, lärare på socionomprogrammet och Centrum för urbana studier i Göteborg, om varför vi måste våga möta det komplexa samhället och axla en ledarroll som bygger tillit.

Under ett läsår spenderade Lasse Fryk, lärare på socionomprogrammet och Centrum för urbana studier i Göteborg, en förmiddag i veckan på Emmaskolan i Angered, Göteborg.

– På Emmaskolan mötte jag pedagoger som hade gått det komplexa samhället till mötes och som såg förändring och mångfald som naturliga inslag i vardagen. Själv bor och arbetar jag i innerstaden där man har valt att avskärma sig från denna form av komplexitet, säger Lasse Fryk.

Han ser glappet mellan universitetet i city och den verklighet som pedagoger möter i mindre privilegierade områden som ett stort problem.

– Vi på universitetet har ett jättestort huvud, sprängfullt med kunskap om den delade staden, men en liten kropp med svaga muskler när det gäller att omsätta kunskaperna i handling. Under mina dagar på Emmaskolan fick jag möta väldigt många pedagoger med god handlingsförmåga, men med ett begränsat tidsutrymme att omsätta dessa förmågor och denna kunskap i begreppslig form, säger Lasse Fryk.

För att bli en duktig pedagog krävs två saker, menar han. Det ena är styrdokumentet. Det andra är den egna värdegrunden: människosynen, samhällssynen och synen på kunskap och lärande.

– De här två benen skall bära studenten in i en värld som blir allt mer konfliktfylld, komplex och spännande. Du kan vara säker på att när du går in i ett klassrum så kommer du att prövas i hur stadigt du står och går på dessa två ben, säger Lasse Fryk.

PEDAGOGEN SKAPAR SINA ELEVER

Under tiden på Emmaskolan fick han en närmare inblick i kompetensen som pedagogerna hade utvecklat för att hantera den verklighet de arbetade i. Viktiga erfarenheter som alla pedagoger borde få ta del av.

– För att bli en duktig pedagog gäller det att ha ett stort egenintresse. Du måste hitta din kropp, känna dig trygg, våga säga vad du tycker och känner. Det gäller att ha tillit till sig själv, till eleverna, till skolan och till andra pedagoger. Som pedagog har du också ansvar för att möblera det relationella rummet. Hur du inreder det rummet, hur du tilltalar den andre, blir avgörande

för vem du möter, säger Lasse Fryk.

Pedagogen skapar sina elever. Som pedagog gäller det därför att axla ett ledarskap som bygger tillit. Lasse Fryk berättar om en bildlektion på Emmaskolan där en elev påpekade för läraren att en annan elev, en kille, var i fel grupp. Pojken blev förtvivlad, han ville verkligen få vara kvar och färglägga svärdet som han hade målat. Då lade läraren armen om pojken och sa ”måla färdigt svärdet, sen går du ner till din mattelektion”.

– Det handlar om att våga se och gå den här killen till mötes. Att kunna bedöma – hur ser situationen ut idag och vad är det han säger? För detta krävs kompetens. Denna gång blev det en glad elev som sedan gick ner till sin mattelektion. Hade han inte fått göra klart sitt svärd hade han kommit ner jättearg och skapat problem för den andre läraren. För honom var det viktigt som människa att få göra klart det här. Att låta honom göra det är ett exempel på ett inkluderande ledarskap som bygger tillit.

KLASSRUMMET – ETT SAMHÄLLE I MINIATYR

En annan gång var Lasse Fryk med en klass från Emmaskolan på besök på en bondgård. Väl på bondgården var situationen ganska stökig – hundar sprang runt benen på gruppen, bonden var sträng och ville att barnen skulle stå stilla och lyssna. En pojke vägrade att ställa sig där bonden sa utan ställde sig lite vid sidan av. Då ställde sig pedagogen bredvid killen, lade armen om honom och nickade mot bonden.

– Först då kunde eleven börja lyssna på det bonden hade att säga. Det den här killen sa när han gjorde så här var – jag är inte trygg i grupp, jag behöver mer tid och ett ledarskap som kan hantera vem jag är. Han frågar: tycker du om mig, ryms jag? Det finns en fara i att inte möta eleven i en sådan situation. Här sviker lärarutbildningen. Vi sitter i innerstaden och ser inte vilka oerhörda utmaningar som pedagoger står inför, pedagoger som är ute i ett samhälle där mångfalden är verklig. Vi kan inte hantera det, vi har ingen aning om hur vi bygger ett samhälle av det. För mig är klassrummet intressant av den anledningen, här bygger pedagogerna ett samhälle i miniatyr. Skolan och eleverna skall vara med och bygga vårt samhälle, det är det som demokrati och delaktighet handlar om. Men det arbetet kan bara ske i ett aktivt samarbete med omgivningen, säger han. ■

Att ta makten över bilden

Med kameran som verktyg fick 120 elever på mellanstadiet spela in filmer på temat "Min historia".

Förutom att lära sig filma och redigera fick eleverna också börja fundera över hur de framställer sig själva i rörlig bild.

I projektet "Min historia" fick elever själva ta makten över bilden och tänka igenom hur man framställer sig själv och andra på film. Med hjälp av Ipads spelade 120 elever på tre olika skolor in egna filmer.

– Tanken var att de skulle utforska bilden av sig själva på andra sätt än de som är typiska idag. Men jag ville också få eleverna att reflektera över den bild av sig själva de delar med sig av, om skillnaden mellan privat och personligt och vad som är relevant att visa upp för andra, säger Jessika Jankert, filmare, manusförfattare och projektledare.

Under projektets gång diskuterades också vem som har rätt att ta en bild och vad som kan hända om den publiceras på nätet.

– Vi tar del av rörliga bilder hela tiden, inte bara på tv men också på Facebook och Instagram. Det är en arena som vi alla är en del i på något vis, men framförallt är det de ungas arena, säger Jessika Jankert.

I projektet deltog elever från tre KLIV-skolor: Emmaskolan, Rånnums skola och Tingvallaskolan. De fick börja med att ge sig ut och testa att filma på egen hand. Eleverna skulle ta bilder där en kompis ser stor eller liten ut, skarp eller suddig. Efter första dagen delades eleverna in i mindre grupper. Varje elev fick sedan i uppgift att berätta sin historia. De olika skolorna gjorde på lite olika sätt men i samma format – alla arbetade med bild. De filmade, lade ihop sekvenser, läste in berättarröst och lade till musik.

På Emmaskolan utgick många av eleverna från fotografier av deras uppväxt. De hämtade bilder hemifrån på sig själva, sin familj eller platser där de hade varit. När de sedan ljudsätte bilderna, läste in berättarröst eller filmade något extra blev det en intressant mix mellan privat och personligt, berättar

Jessika Jankert.

– En tjej lade på musik till bilder på sin familj och blev väldigt rörd. Men när hon visade det för de andra så insåg hon att alla andra inte blev lika berörda. Det är också en viktig aspekt, skillnaden mellan vad något betyder för mig och andra. En pojke ville berätta om sin pappa som var kvar i deras hemland. Eftersom han inte hade några bilder av sin pappa letade han på nätet efter människor och situationer som påminde om hans pappa. Det blev en fin film om minnen, om att gripa efter något som inte är där, säger Jessika.

På Tingvallaskolan gjorde eleverna filmer om hur det var i Skene förr i tiden. På Rånnumsskolan fick eleverna berätta om sin relation till skolan, vad de gillade att göra i skolan och platser i närheten.

En av de viktigaste delarna i uppgiften var att titta på och ge återkoppling på de andra elevernas filmer. Istället för att prata om vad som var bra eller dåligt fick eleverna fokusera på vad filmerna handlade om och vad de väckte för känslor.

– Eleverna fick också spela in egna speakers. Nästan alla tyckte det var jätteläskigt. Att höra sin röst utanför sitt eget huvud när man inte är van är ofta en stark upplevelse. Det hänger ihop med att se sig själv som andra ser en. ■

Visuell makt – om rasistiska stereotypers historia

Aldrig tidigare har vi utsatts för ett så intensivt flöde av bilder som i dag. Men trots att visuella medier är viktigare än någonsin saknar många förmågan att analysera dem.

Joanna Rubin Dranger, professor i Illustration på Konstfack, föreläser om hur toalettsymboler, hakkors och rasstereotypa bilder hänger ihop.

Dagligen kommunicerar vi allt mer via bilder och visuella medier, kanske utan att ens tänka på det. Samtidigt saknar de flesta verktyg att kritiskt kunna analysera bilder.

Många av de bilder vi ser föreställer saker som vi aldrig har upplevt eller kommer att uppleva i verkligheten. Bilderna får därför en väldigt stor betydelse för hur vi uppfattar världen.

– Till stora delar lär vi oss bilder som vi lär oss talspråk. Ett exempel är toalettsymbolen. Det är en bildsymbol som vi alla känner igen och vet vad den betyder. Men inget i den kommunicerar visuellt någon toalett eller något som har med toaletter att göra. Ändå vet vi vad den betyder när vi ser den i sitt sammanhang. Hur vi förstår bilder beror alltså till stor del på om vi känner till bilderna vi ska avläsa. Ibland behöver vi också känna till bildernas historia, säger Joanna Rubin Dranger.

Ett exempel är svastikan, en urgammal lyckosymbol som funnits i många kulturer men som efter andra världskriget främst förknippas med nazism och fascism.

– Bakgrunden till min föreläsning är debatterna om rasistiska bilder i barnkulturen, bland annat Tintin i Kongo. Debatten visade att många saknar kunskap om stereotypa bilder av minoriteter. Vi känner igen allt i Tintin: perspektiv, föremål, växter, byggnader, och djur. Allt stämmer med en perceptionsmässig förenkling av verkligheten, men inte de svarta figurerna. De svarta har grovt överdrivna drag som gör att de mer liknar apor än människor, de har clowntjocka läppar, nosar snarare än näsor och klotrunda stora ögon. Hergé bryter mot sin egen visuella stil när han tecknar svarta människor – istället för att använda olika nyanser av brunt målar han dem kolsvarta, helt i enlighet med den då rådande rasstereotypen av svarta, säger Joanna Rubin Dranger.

Hon tar en scen ur seriealbumet där två vuxna svarta män bråkar om en hatt som exempel. Tintin löser situationen genom

att dela på hatten så de får halva var.

– De här två är alltså så korkade och ociviliserade att de inte förstår hur man har på sig en västerländsk hatt. Det berättas också att de har en konflikt och att de behöver den vite mannen för att lösa konflikten. Tintin löser konflikten som han skulle lösa den åt två ettåringar trots att det handlar om två unga män. Det som berättas både på bild- och idéplan är att de här två personerna är aplika, korkade, ociviliserade och att de behöver den vita mannen för att lösa sina konflikter. Det stämmer väl överens med försvaret för slaveri, kolonialisering och senare till exempel den Amerikanska segregationen, säger Joanna Rubin Dranger.

VANLIGT SÄTT ATT MASSPRODUCERA FÖRTRYCK

Tintin i Kongo var ett beställningsverk som Hergé gav ut 1931. Seriens syfte var att utmåla Belgiens kolonisation av Kongo i ett hedervärt ljus och att sopa det brutala våld som dödade över tio miljoner människor under mattan. Att massproducera förtryck är något som ofta återkommer i tryckkonstens historia.

– De flesta känner nog till den enorma mängd stereotypa bilder av judar som publicerades i Europa före och under andra världskriget, bilder som gjorde avhumaniseringen av Europas judar möjlig. Det vi kallar för antisemitiska bilder i dag är inget som det fanns en konsensus kring då. Bilderna uppfattades som humoristiska, sanna och helt oproblematiske av majoritetsbefolkningen, säger Joanna Rubin Dranger.

Bilderna lärde barn och vuxna att känna igen skyltsystemet för "en jude" och man kunde sedan lätt koppla ihop figuren med kroknäsa och mörkt hår med djävlar, ormar och råttor. Även i skolorna lärde man barn att rita och känna igen stereotypa bilder av judar.

►►► Visuell makt – om rasistiska stereotypers historia

MINSTRELSHOWER OCH BLACKFACES

Ett annat exempel är rasstereotypa bilder av svarta i USA. I över hundra år satte man upp Minstrelshower där vita målade sig i blackfaces och spelade svarta karaktärer som var korkade, lata, musikaliska och nöjda med livet på plantagen. En av de mest kända Minstrelkaraktärerna var Jim Crow, som fick ge namn åt raslagarna som segregerade den amerikanska befolkningen i drygt 90 år. Ända sedan Minstrelshowernas dagar framställs svarta som lustiga och underhållande.

– Tre vanliga stereotypa karaktärer av svarta är The Mammy, Picaninny och Gollywog. Känner man inte till stereotypernas historia och funktion framstår de lätt som söta och tilltalade. The Mammy användes som ett svar på slaverimotståndet i norr, hon var en nostalgisk figur, en slags mormorgestalt som var snäll, överviktig och nöjd med att ta hand om de vitas hem och barn. Hon användes också för att avvärja anklagelserna om vita slavägares våldtäkter av svarta slavkvinnor. Picaninnyn är den vanligt förekommande bilden av svarta barn under slaveriet, en bild som grovt överdriver de visuella skillnaderna mellan svarta och vita. Gollywog är en tecknad figur, inspirerad av en blackfacedocka som i sin tur föreställde en person i en Minstrelshow. 1910 satte Robertsons Marmelad figuren på sina burkar. Fram till 2001, när man tog bort figuren, hade Robertsons sålt 20 miljoner Gollywogs som spridit

blackfaceikonografin över världen. Bilderna påverkade och inspirerade andra bilder, säger Joanna Rubin Dranger.

STEREOTYPEN STÄLLER SIG FRAMFÖR INDIVIDEN

Att de rasstereotypa bilderna spreds i stora mängder framförallt under 30-talet hängde ihop med rasbiologin; man ville överdriva de visuella skillnaderna mellan människor eftersom man trodde att de visuella skillnaderna speglade inneboende skillnader. – Det viktigaste att förstå om stereotypa bilder är att de får oss att uppmärksamma vissa drag hos en grupp människor och bortse från andra drag. Den stereotypa bilden ställer sig framför individen när vi möter, tänker på och talar med människor, säger Joanna Rubin Dranger.

Det gör att vi automatiskt letar efter det som bekräftar bilden och bortser från det som inte gör det. Ett effektivt sätt att synliggöra stereotypa bilder, är att sätta flera stereotypa bilder av en viss kategori bredvid varandra och titta på hur lika de är. – Det gäller helt oavsett estetik och teknik. Det kan skilja hundra år mellan olika stereotypa bilder av exempelvis svarta, bilderna är ändå snarlika. Känner man inte igen stereotypen sedan innan så blir det svårt att prata om huruvida det är en stereotyp eller inte. Men själva innebörden av en stereotyp är att den är en återkommande generalisering. Vi behöver lära oss att skilja mellan hur en bild ser ut och vad bilden betyder. ■

Röster från dagen

Stereotypa bilder

– så viktig, bra och intressant diskussion!

En rädd pedagog är en farlig pedagog.

Att växa mot framtiden.

Lasse Fryks resonemang och exempel på ledaransvar, formansvar och relationsbyggnad.

Historien är grunden till allt.

Att skapa kulturer där alla får vara sitt bästa jag.

Människor är olika – vi ska ta hand om dem på olika sätt.

Demokrati och värdegrundsarbete måste pågå hela tiden och vara en självklar och naturlig del av verksamheten.

Att skapa framtid för alla av alla.

Att se resurser i vardagen.

VI – mångfald – möten – kreativitet!

Vi-känslan – stoltheten – samspelet!

Ledarskap tillsammans.

Tankens kraft för ett positivt samhällsbyggande.

Huvud och kropp ska hänga ihop.

Erfarenhet utan reflektion är bara en händelse.

Vi behöver prata mer med barn och unga om bildflödena i samhället om hur man tolkar bilder.

Makt och demokrati var rubriken på en inspirationsdag på Folkets Hus i Hammarkullen i Göteborg. Temat för dagen var skolan som samhällsbyggare och hur pedagogen formar elever till medborgare i klassrummet. Men dagen handlade också om visuell kommunikation: bildens makt över oss och vad bilder berättar. Hur vet vi om en bild är stereotyp och vad gör stereotypa bilder med oss? Hur framställer vi oss själva i bild och vad kan det få för konsekvenser? Deltagarna fick också hälsa på på Emmaskolan, där några av eleverna guidade de vuxna besökarna mellan de projekt som vuxit fram under tiden med KLIV.

Seminariet den 18 september 2014 var den åttonde av flera heldagar i det regionala projektet Kultur och Lärande i Vardagen, KLIV 3.0. I projektet finns en stark tro på konstens och kulturens grundläggande betydelse för människors liv och utveckling.

Vill du veta mer?
Kontakta Kultur i Väst
vx 031-333 51 00

Västra Götalandsregionens
Kultursekretariat
Regionens Hus
462 80 Vänersborg